

משנת 1893 נקרא המגיד לישראל, 23x36 ס"מ מראשית שנת 1900 הפורמט 22x29 ס"מ. שער כפול לכל חוברת, שינוי כותרת-משנה: 1892-1900: מכתב עתי לכל עניני ישראל החל מ-1900: אורגן לכל דורשי ציון עתון לאומי לכל עניני ישראל. [בשנים 1897-1901(?) אסרה הצנזורה להכניס את כתב-העת לתחומי הקיסרות הרוסית; באותן שנים הופיע בווינה, במקביל, כתב-עת זהה להמגיד לישראל, אך שונה בשמו:] השבוע (— Haschaowva die woche), אורגן לכל דורשי ציון עתון לאומי לכל עניני ישראל. 10-12 [בפועל: 46-48]: ויין-קראקא (וינה-קרקוב); גליון ראשון: כ"ג טבת תרס"ב / 2 ינואר 1902; גליון אחרון: ט' חשוון תרס"ד / 30 אוקטובר 1903. [בדצמבר 1902 עברה המערכת ללונדון בב' טבת תרס"ג / ינואר 1903 הופיע גליון שעליו נדפס לונדון כמקום ההוצאה. כך גם בגליון 12; ביתר הגליונות המשיכו להדפיס 'ויין-קראקא' כמקום ההוצאה.] כרכים 1-24: אליעזר ליפמאן זילברמאן (זילברמן, אליעזר ליפמן; 1819-1882); הגליון האחרון בעריכתו: 1880: 26 [כ"א תמוז תר"מ / 30 יוני]; 24-30: דוד גארדאן (גורדון, דוד; 1831-1886; הודעה על מותו: 1886: 29 [כ"ג אייר תרמ"ו / 28 מאי 1886]); 30-34: דוב גארדאן (גורדון דב, בנו של דוד גורדון; הגליון האחרון בעריכתו: 1890: 28 [כ"ט תמוז תר"ן / 17 יולי]); 34: יצחק שלמה פוקס (פוקס, יצחק שלמה; 1862-1895), יעקב שמואל פוקס (פוקס, יעקב שמואל; 1867-1938); 'ברשות יורשי המנוח דוד גארדאן ז"ל' (הגליון הראשון בעריכת השניים: 1890: 29 [ג' חשוון תרנ"א / 17 באוקטובר]; הגליון האחרון: 1890: 38 [י"ד טבת תרנ"א / 25 דצמבר]); 35-36: יעקב שמואל פוקס (פוקס, יעקב שמואל) 'ברשות יורשי המנוח דוד גארדאן ז"ל' [גליון אחרון: ה' תמוז תרנ"ב / 30 יוני 1892; בבעלותו של יעקב ש' פוקס, כספירה חדשה: 1-12 [בפועל: 36-48]: יעקב שמואל פוקס (פוקס, יעקב שמואל).

המגיד החל לצאת בעיר הפרוסית ליק שעל גבול רוסיה. היו לו קוראים בארצות רבות, אך רוב החתומים עליו באו מתחומי הקיסרות הרוסית. הוא היה הראשון מבין

לקסיקון העיתונות העברית במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה (ירושלים: מוסד ביאליק בשיתוף בית-הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג, אוניברסיטת תל-אביב, 1992), עמ' 117-135.

עורכים:

המגיד/ המגיד החדש / המגיד לישראל / השבוע (1856-1903)

מכתב קורות הימים יגיד ליעקב מהנעשה בכל חלקי תבל בין כל יושבי חלד אשר ינעם ואשר ראוי לדעת לכל איש ישראלי לתועלתו ולתועלת השפה העברית הנחמדה

שבועון.
48 כרכים.
י"ל:

כרכים 1-34: 20x34 ס"מ, ליק; גליון ראשון: א' סיון תרט"ז / 4 ביוני 1856; גליון אחרון [1890: 28]: כ"ט תמוז תר"ן / 17 יולי.
34-36: ברלין; גליון ראשון: ג' חשוון תרנ"א / 17 אוקטובר 1890; גליון אחרון [1892: 23]: ה' תמוז תרנ"ב / 30 יוני. [אחרי גליון זה מתחילה ספירה חדשה של הכרכים.]

1-9 [בפועל: 36-45]: קראקא (קרקוב); גליון ראשון: י"ח חשוון תרנ"ג / 8 נובמבר 1892; גליון אחרון [1900: 50]: כ"ח כסלו תרס"א / 20 דצמבר. שינוי שם ופורמט בשנת 1892 נקרא המגיד החדש החל

במקביל להתחלפות העורכים, היה לכל אחת מהתקופות גם ייחוד משלה מבחינה היסטורית, כפי שיתואר להלן.

תקופת א"ל זילברמן ודוד גורדון (1856–1880)

דוד גורדון פרסם בהמגיד מראשיתו, אך רק באלול תרי"ח (אוגוסט 1858) החל לעבוד כעורך-העורך, ולמעשה שימש כעורך בפועל, גורדון כתב מאמרים רבים בחתימתו ובעילום שם. במשך תקופה קצרה לפני ד"ג (מסוף תרי"ז עד אדר תרי"ח) שימש כעוזרו של א"ז הפילולוג ישראל ביהמר. בשנותיו הראשונות של השבועון הכיל כל גליון ארבעה עמודים, ולפעמים ניתנה 'הוספה' של שני עמודים; מ-1861, גליון 13, נדפסו 8 עמודים. כתב-העת נחלק לשניים: חלקו הראשון הוקדש בדרך כלל לאקטואליה ותפתח, במאמר. בחלק זה הופיעו גם ידיעות מארצות שונות, בעיקר על מצב היהודים. יש לציין שנדפסו ידיעות לא רק מארצות אירופה, אלא גם ממקומות כגון פרס, אמריקה, אפריקה הצפונית, תורכיה, ארץ ישראל, ועוד בחלק זה נדפסו גם קורסי פתדנציות (כתבות שצורתן מכתבים).

חלקו השני של השבועון נקרא תחילה 'הצופה', ואחר כך 'הצופה להמגיד', נדפס באותיות רש"י. החלק הזה כלל מאמרים מתחום חכמת ישראל מאמרי מדע ורפואה פופולריים, חקרי לשון, חקרי מקרא, 'בשורת ספרים חדשים', תולדות אנשי שם, מעט שירים לעת מצוא (בדרך כלל בשבח המגיד ועורכיו או לרגל חגים). מדי פעם נדפסו גם חידות ומכתמים, בעמוד האחרון פורסמו ידיעות מסחר, מודעות פרסומת, וכן בקשות של עגונות התרות אחר בעליהן (א"ל זילברמן היה גאה בפעולותיו למען התרת עגונות).

הגליון הראשון נדפס בליק שבפרוסיה, התאריך שבראשו הוא תאריך הכתיבה, ולא תאריך ההדפסה. ההופעה הסדירה (מדי שבוע) החלה רק בגליון השביעי, ותמסכה שנים רבות החל משנה ג' (1859, גליון 11) נדפס בראש כל גליון הפסוק 'שויתי ה' לנגדי תמיד'. החל מגליון 41 נדפסו רק ראשי התיבות שיל"ת, החל מ-1861, גליון 26, ראשי התיבות הללו הודפסו בתוך מגן-דוד. בהשפעתו של דוד גורדון נעלם הסימן הזה החל מ-1861, גליון 43.

תקופת העריכה המשותפת של ד' גורדון וא"ל זילברמן היא החשובה ביותר בתולדות כתב-העת. המגיד היה אז הביטאון המרכזי של היהדות הדתית המתונה ובניגוד לאמור במניפסטים (על התרחקות מנרשאים מעוררי מחלוקת), השבועון נקט עמדה בשאלות אלה: (א) היחס לרפורמה בדת: בנושא זה היתה תמימות דעים בין שני העורכים; (ב) יישוב ארץ ישראל: בנושא זה עסק דוד גורדון, והוא הציג אותו כיעוד דתי ולאומי, ואחר כך גם כפתרון ליהודים שבמצוקה.

שתי השאלות הללו היו קשורות זו בזו. הצגת ארץ ישראל כפתרון למצוקת היהודים היתה טענתו של דוד גורדון כנגד מ"ל ליליינבלום ותומכיו, כפולמוס הציבורי

השבועונים העבריים שהחלו לצאת בשנות ה-60 של המאה ה-19, התמידו להופיע במשך עשרות שנים כשנה לפני שכתב-העת החל להופיע (1855) פרסם א"ל זילברמן פרוספקט בשם המבשר ובו 'משפט המגיד':

יספר לכם קורות העולם מכל חלקי התבל אייראפא, אזיא, אפריקא, אמעריקא ואריסטראליען, ממעמד ותהלוכות ומנהגי אחב"י בפרט ומתהלוכות ונימוסי בני האדם בכלל, שהוא יביע לכם מכל עיני מסחר וקנין מכל העירות הגדולות — מחיר כל דבר בערי המסחר הגדולות — קצב כל מיני מטבעות — געלד קוץ — מכל מלאכות חרשי עץ ואבן ושאר מתכות, מכל מלאכת מחשבת, מהמצאות הנפלאות ומספרים חרשים וכו' וכו'...

כפתח הגליון הראשון זילברמן חזר על הצהרת הכוונות של המבשר, תוך שהוא מציין, כי נשלחו אליו מכתבי תגובה רבים מרוסיה ומפולין, הוא מוסיף ומבטיח:

[...] כולם ימצאו תועלת וגם עונג בהמכתב הזה כי הוא יודיע כל הנצרך לדעת בשפה העברית צחה וקלה למען יוכל כל קורא לרצו בו...

הוא מבקש מקוראיו קורספונדנציות: 'כל דבר הנוגע לכלל ישראל או אף דבר הנוגע ליחיד — כענין עגתה וכדומה [...]'

המניפסטים של המגיד מרגישים שני עקרונות: (א) מתן מידע פוליטי מעודכן: הדגשה זו באה כנראה, משום הצמא לידיעות בעקבות מלחמת קרים, זילברמן התקשה למלא הבטחה זו ב-1857, גליון 50, הוא מספר על קוראים המתלוננים על מיעוט הידיעות; הידיעות המועטות שפורסמו תורגמו, רובן ככולן, מכתבי-עת לעוזים, יש לציין, כי העורך הקפיד להביא בשולי כל ידיעה את מקורה; (ב) חשיבותה של השפה העברית: העברית מודגשת הן כשפת קודש והן כשפה חיה-המקשרת, מבחינה לאומית, בין היהודים הפזורים בארצות שונות. א"ז לא ראה בהמגיד עיתון לוחם למען יעדי ההשכלה. הוא הודיע שלא ידפיס 'כל דברי מצה ומריבה, נאצות וחרפות', וכי עניינו הוא 'בדברים השרים לכל נפש'. ואכן, המגיד היה מתון ביותר, ובשנותיו הראשונות היו חרדים שנהגו לקרוא בו בלא חשש, בשל מתניות זו הותקף על-ידי א"א קובנר ('חקר דברי' 1865), מ"ל ליליינבלום ('קהל רפאים' 1869). את תולדות המגיד ניתן לחלק לשלוש תקופות לפי התחלפות העורכים:

א. תקופת א"ל זילברמן ודוד גורדון (1856–1880)

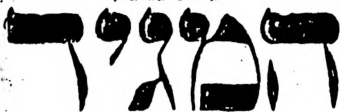
ב. תקופת דוד גורדון (1880–1886) ודוב גורדון (1886–1890)

ג. תקופת יעקב שמואל פוקס (1890–1903).

בתקופה הראשונה היה רק זילברמן העורך החשוב של השבועון, אך דוד גורדון עזר בעריכה וקבע את דמות העיתון בעיקר בתחום הפובליציסטי. עוד מעניין לציין, כי

עמוד שני

ליק כ סבת הריחה לידיה
8, לודסה תרמ"ח 1888

הוא יהיה עמוד
עמוד השני עמוד
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני

מכתב קורות הימים

גיד ליעקב מתענשה בכל חלקי חבל כח כל יושבי חדר אשר יעם ואשר ראו לרעה לכל איש ישראלי - לתועלתו ולתועלת השפה העברית החשובה.

אליעזר ליפסמן זילברמאן.

הדפסה והעלם אצל...

אל המגיד

לעה חקופה השנה.

המורים תולים - את עולמם לא יקבלו
התלמידים - כל שיש על הלילה ויש
התלמידים - ראים את הקסם והישי
התלמידים - הודים על גישתם הישי
התלמידים - את התלמידים ואת
התלמידים - גישה (ישי) צעקו

הוא חמו המבאים, המבקשים גאסו
הדבר הזה חלוני הלכו לקטו
העבודה והמורה לא נכחה עלי
אין אשר עבר קשר עתידי
אין אשר נשכחתי לנו זכרנו
רב העבודה לרבי, עליה לשם ען

כישו את שכי שנה עולו עתה
אם ספול שקלתי חשבוני ארי
אם אם בשום לשון תהיו תהיו
תהיו בשום נפיש על פים תהיו
תהיו תהיו על ד' תהיו
תהיו תהיו תהיו תהיו

אכן לשא ישונו מביצות העי
לשון גרשו גם קולו רזו וקפצתי
לשונות העולה כי ען לישנתי
עין עקב ללשון צים יבדתי -
ששקתי רעתי וחלקתי, עלם יחיתי.
תעשרתי למיטתו, אז עתה עתיתי -

הן ששקתי, המגיד, ששקתי ען תהיו
לתרון אור שקלתי באשתי ליל
כי לא שלקתי ירדתי, תהיה לנצחתי
ששקתי את עין רחמי רחמי.
התלמי ששקתי אל חכמי, אל הרף רימי.
פה השקתי ששקתי על את ששקתי

משה שווארי.

הוא יהיה עמוד
עמוד השני עמוד
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני
השני עמוד השני

הדרשות
פרייסמן, דום בללו הישי פי תהי שריו המכונים
פי הלה (הישיבה) הישיבה ירו, הני
הוא היה דור, פול גנוט ציורו ירו, הני
עלה פה התיבות המדושות, הני המלוכה הוא חילו והוא הני
הני לקב ספרו ירו המדושות, הני חילו הישיבה
ששן על לרע הוא הישיבה ששן חילו על הישיבה
הני על לרע הוא הישיבה ששן חילו על הישיבה, A.
אשכנזי (מכונה אורי הישיבה) המכונים המכונים
הני על לרע הוא הישיבה ששן חילו על הישיבה

מהנפגעים. בעקבות האסון הופיעה בגליונות המגיד של שנת 1869 סדרה של מאמרים ראשיים שעסקה במצב היהודים ברוסיה ובפולין. כותבים שונים מרחבי רוסיה ניתחו את סיבות האסון וניסו להציע פתרונות. מבין הכותבים נציין את אריה ליב פרומקין ואת יחיאל מיכל פינס. יעקב הלוי ליפשיץ, ממשנתפי הלבנון, כתב אף הוא מאמר בסדרה זו, ובו הגיב על שאלתם של כותבים אחרים, שתמהו, מדוע אין הרבנים מסייעים לפתרון הבעיה באמצעות תמיכה בייסוד קולוניות לעבודת האדמה. ליפשיץ הגן על הרבנים (1869: 14), ובתגובה לזכרו נדפס מאמר מערכת ארוך, 'הגיוני המגיד' (1869: 23–29), אשר טען בחריפות רבה, כי המגיד מעולם לא פגע בכבוד הרבנים, ואילו הרבנים מצידם התעלמו משאלות דוחקות, כגון בעיית העגונות, ומן הקריאה לייסוד חברות למען הרעבים. בגליון 28 של 1869, דיווח המגיד על אסיפת הרבנים בברסלוי, בהשתתפות ד"ר גרץ, זכריה פונקל ד"ר משה גידמן, שנקטה דרך אמצעית, והחליטה על ייסוד חברת לימוד, על חיבור אנציקלופדיה תלמודית, וכן על יצירת קשר עם חברת כ"ח בפרז.

אשר ליישוב ארץ ישראל, המגיד הוא חלוץ העיתונים שתמכו בגלוי ברעיון. דוד גורדון הוא ראשון הפובליציסטים שהטיפו למען מטרה זו, וכך הקדים בעשור שלם את פרץ סמולנסקין, אשר כתב בזכות חיבת ציון בהשחר (ע"ע). כבר בגליונותיו הראשונים פורסמו בהמגיד כרוזים של שליחים ועסקנים מארץ ישראל שביקשו תרומות לשם הקמת בתי מחסה לעניים. במאמרו החשוב 'בשוכה ונחת חיושעון' (1863: 14–18) גורדון הציג את האני מאמין הלאומי שלו. הוא ראה בגאולת הארץ רעיון דתי בעל חשיבות מרכזית. הלאומיות היהודית, לדעתו, משתמעת מן התורה וממצוותיה. עם זאת, הוא הושפע מהתעוררות הלאומיים באירופה (מהחסיסה שבעקבות מאורעות 1848). האהדה לרעיון שיבת ציון בקרב נוצרים בצרפת ובאנגליה, שראו כמעשה זה הגשמת ההבטחה בכתבי-הקודש, עודדה אותו, והוא הדגיש: 'גם ענין גאולת ישראל מתרגש ובא כימים אלה בלבבות שרים גדולים רבים, וכן שלמים, חכמים ונבונים מבני העמים המשכילים והישרים' (שם: 14). מבחינה פוליטית היה המצב נוח, לדעתו, משום שהאימפריה התורכית המתפוררת היתה תלויה מבחינה כלכלית במדינות אירופה, ובמיוחד באנגליה ובצרפת (שם: 15) דוד גורדון הביא קטעים מתוך חוברת שנכתבה בידי צרפתי נוצרי בשם ארנסט להדן, השאלה האוריינטאלית החדשה, בהזכירו שחוברת זו צוטטה גם ברומי וירושלים מאת משה הס. בחלק זה של המאמר (שם: 16) התקף ד"ג את הריפורמים, השואפים רק לטובתם החומרית הזמנית, אך מתכחשים ליעודם הדתי הלאומי האמיתי. על החוברת רומי ירושלים הוא כתב מאמר ביקורת במדור 'בשורת ספרים' (1862: 35), מאמר שממנו ניתן לראות, שד"ג הושפע מאוד מדעותיו של משה הס; אגב סקירת רומי וירושלים ד"ג מציג את קווי יסוד, אשר פותחו על ידיו אחר כך במאמר הנזכר, 'בשוכה

שניטש בסוף שנות ה-60 בעקבות תביעותיו של ליליינבלום ל'תיקונים בדת' כאמצעי להקל על קשיי ההמונים העניים והרעבים.

הדיונים הרבים בשתי השאלות הללו נגעו בעקיפין בנושאים מרכזיים שהעסיקו את ראשי תנועת ההשכלה: שיפור החינוך, הקניית מקצועות מועילים ליהודים, ההתאזרחות המלאה בארץ המגורים, וכדומה.

עורכי המגיד ביטאו באופן עקבי עמדה שוללת ותקיפה נגד כל רפורמה בדת, הן רפורמה רדיקלית בנוסח המערב והן תיקונים ברוחו של משה לייב ליליינבלום. בשנת 1868 נערכה בקסל אסיפת רבנים רפורמים, ובעקבותיה זומן ב-1869 סינוד בצירוף נציגי הקהילות בליפסיה (ליפשיץ). אברהם גייגר, מראשי הרפורמים, פרסם לקראת הסינוד 'תכנית לסינוד תפילה חדש', ובה קבע, שיש להוציא ולמחוק מן התפילות את זכר ציון וירושלים. לוועידות אלה היה סיקור נרחב בהמגיד. זילברמן תקף את הרפורמים, וקרא לקהילות להתחרים את הסינוד (1869: 7, 18), וכך גם הרב צבי הירש קלישר (1870: 8, 'עת לבנות'). חלקו הראשון של המאמר החשוב של דוד גורדון 'דבר בעתו' תוקף גם הוא את הרפורמים (1869: 22–23) ועוד.

יהודה ליב גורדון (יל"ג) אשר תמך בתביעותיו של מ"ל ליליינבלום וניהל מעל דפי המליץ (ע"ע) מלחמה בלשון סאטירית חריפה נגד הרבנים הקנאים, פרסם בהמגיד מאמר גדול בשם 'אענה אף אני' (1870: 34–36) למאמר זה ענה מבי"ע (הרב מרדכי אלישברג) במאמר 'חקר דבר' (1871: 3–7) בתשובתו למבי"ע (1871: 13–15, 'ניקיתי מפשע רב') יל"ג משבח את הרב: 'נושא ונותן בעיון גדול בשאלות הנוגעות לישוכו של עולם בדברים שיש בבירורם צורך גדול לנו בשעה הדחוקה הזאת, ומשאו ומתנו הוא כדרך הסופרים בעלי הדעה'. הוויכוח בין השניים היה מתון, ויל"ג – בניגוד לדרכו – הרבה להפגין בקיאות בתלמוד ובספרי הפוסקים ולצטט אסמכתאות כמנהג הכותבים החרדים, כדי לתמוך את דבריו, למרות הפערים הרעיוניים בינו לבין הרב אלישברג, פערים שלא ניתנו לגישור.

בסוף שנות השישים פגעה בצורת, ובעקבותיה מגיפת טיפוס, כאלפי יהודים בצפון-מערב רוסיה המגיד דיווח על 300,000 (נפגעים). הוקמה ועדה ממשלתית בראשות המומרים פיודורוב ויעקב בראפמן לטיפול במצב, אך היהודים לא נושעו ממנה. ברוסיה החלה תקופה של ריאקציה, וחלה נסיגה בחקיקה הליברלית. בעקבות כל אלה החלה אז הגירה של פליטים יהודיים אל מחוץ לגבולות הקיסרות. זילברמן לא הסתפק בדיווח, אלא גייס את כתב-העת כדי לסייע בפועל לנפגעים. לשם כך נוסדה חברה לתמיכה בנפגעי הרעב ברוסיה ובפולין (על ייסודה – 1867: 17, על ייסוד חברה מקבילה באמריקה – 1868: 31, על פעולותיהן – 1869: 4–5, 8, 10 ועוד).

זילברמן החל עוסק באיסוף תרומות מיהודי מערב-אירופה ובחלוקתן לנצרכים. אלפי רובלי כסף נאספו בדרך זו, והיה בכך סיוע ממשי, אם כי לא מספיק, לחלק

ובוגדים במלכות. הפתרון של א"ל זילברמן היה נאמנות לשלטון, תפילה ובקשה. עלייה לארץ ישראל לא הוצגה אפוא כאחד הפתרונות למצוקה.

בנושא הלאומי, ד"ג פרסם באותן שנים לא רק בהמגיד. ראה למשל את מאמרו 'שימת עין על מצב בני ישראל וקורותיהם בשנה שעברה' בבכורים (וינה, תרכ"ה, עמ' 149–154, 156–164, 166–167). אם נחזור להמגיד, נציין את המאמר 'דבר בעתו' (1869: 27–39), שחלקו הראשון הוקדש למלחמה ברפורמים בכלל, ובאברהם גייגר כפרט. ד"ג תקף בחריפות רבה את התפיסה הקוסמופוליטית הרואה את ייעוד עם ישראל דווקא בפחזורו, ובלעג כתב על תומכי התיקונים המאמינים כי –

כאשר יהיו כל בני האדם תחת השמש כולם חכמים ונכונים, כולם אוהבים את האמת, הצדק והשלום, וכלם ישבו כשבת אחים גם יחד באין פרץ וצוחה בעולם, אז ודאית תהיה גאולת ישראל זהו המשיח האמיתי.

מאידך גיסא, הוא תקף את המחכים לגאולה בדרך הנס, וטען, כי הגאולה תבוא ויק בדרך טבעית והיא תלרזה במעשים. הגאולה, לדעתו, היתה בימים ההם 'דבר בעתו', כי רעיון זה קרוב היה אז ללכם של מושלי אירופה, ליהודים היתה מנהיגות עשירה, מקורבת למלכות, ובעיקר, היו יהודים רבים שסבלו וביקשו פתרון למצוקותיהם. המאמר נכתב בהשפעת גלי פרעות ביהודי בוהמיה (כעקבות מלחמת פרוסיה–אוסטריה ב־1866) וביהודי רומניה, ועקב הרעב בליטא ובפולין. הגיעו אליו גם ידיעות על קשייהם של יהודי פרס ומרוקו. כבר אז התעוררה בעיית המהגרים, ונראו ניצני הפולמוס הידוע. לאמריקה או לארץ ישראל? ד"ג התנגד להגירה לארצות אחרות, וגם לנסיין ליישב יהודים על אדמות חקלאיות בארצות מושבם.

כמאמר זה, ד"ג מבקר לראשונה את מדיניותה המהוססת של חברת כ"ח, אשר במקום לחרות על דגלה במפורש את המטרה של קיבוץ הגלויות בארץ ישראל – מעשה שהיה מכפיל עשרת מונים את מספר תומכיה – הסתפקה לה במעשה קטן, לדעתו: ייסוד בית הספר החקלאי 'מקוה ישראל'. גורדון קרא לאדולף כרמיה, ראש החברה, לרכוש אדמות בארץ ישראל. למרות אכזבותיו הוא המשיך אפוא לפנות אל אותה מנהיגות יהודית מערבית, משום שלא היתה מנהיגות אלטרנטיבית שאפשר היה לפנות אליה.

בשנת 1870 הוא פרסם את 'עוד דברים אחדים על דבר הייעוד הלאומי של עם ישראל' (שם: 4–5), ובו התפלמס עם פביוס מיזס, שתמך באסיפות הרבנים הרפורמיים (המאמר שפרסם בהמליץ, 'הגיוני הצופה על מעשי הדור בגרמניא' (1869: 50).

וב־1871 הופיעה שורה נוספת של מאמרים: 'תכונות המיוחדות לעם ישראל' (שם: 8–11, וכן ראה מבחר מאמרי דוד גורדון). ביב', קרסל [עורן], בראשית שנות ה־70 כבר היתה נכונות מסוימת לשמוע רעיונות בשבח חובת ציון, ויש לציין, כי אפילו המשורר י"ל גורדון (שבשנות ה־80 היה

תחת תיושעון'. בגליון 18 תקף ד"ג את החרדים המבקשים לשבת באפס מעשה ולחכות למשיח. הוא הזכיר בהתלהבות את שמו של הרב צ"ה קלישר, בעל הספר דרישת ציון, שזכה להסכמה מאת שני רבנים ידועים נוספים: ר' עקיבא איגור ור' משה סופר (הרב קלישר נהג לפרסם בהמגיד רשימות שונות). ד"ג גורדון שיבח את הספר הנזכר בעודו בכתובים, ועם הופעתו בשנת 1862 פרסם עליו רשימה.

כמאמרו 'בשובה ונחת תיושעון' הזכיר ד"ג גם את הרב יהודה חי אלקלעי. הסתמכות זו על רבנים ידועים נועדה לשכנע את הציבור החרדי, שאין לפסול את הרעיון הלאומי על הסף. הוא התורה יעדים: לאחד את העם, להעלות לארץ ישראל מספר רב ככל האפשר של יהודים ממקומות שונים, לרכוש אדמות בכסף, ולהקים שדולה מדינית בראשות גרולי היהודים במערב (ראשי חברת כ"ח, משה מונטיפיורי ורוטשילד). שדולה זו אמורה היתה להשפיע על הממשלות האירופיות, שתבקשנה מן התורכים לדאוג להגנתם ולכיתחונם של המתיישבים. ד"ג קיבל בברכה את הקמת חברת כ"ח כפריז ואת ההתארגנויות של היהודים באנגליה, אוסטריה, גרמניה ואיטליה. התארגנויות אלה והקמתה של מנהיגות בעלת השפעה וממון נראו בעיניו צעדים ראשוניים לקראת הגשמת גאולת ציון. בהמגיד הרבו לפרסם ידיעות על חברת כ"ח, אף הקצו מקום למודעותיה. ד"ג שיבח כמאמר הנזכר (בשובה ונחת תיושעון) גם את ה'חברת לישוב ארץ ישראל' של ד"ר ה' לוריא בפרנקפורט וביקש מחברת כ"ח לסייע בידו.

המאמר לא זכה להד המקווה. דעותיו של ד"ג, אשר הקדימו את זמנו, עוררו התנגדות בקרב כל גוני הציבור היהודי: היישוב הישן בארץ ישראל חשש לגורל כספי החלוקה. ביטוי לחשש זה ניתן על דפי כתב־העת החרדי הירושלמי הלבנון (ע"ע), ועורכו, יחיאל ברי"ל, גילה בשלב זה עמדה מתנגדת חריפה ליישוב ארץ ישראל. הציבור החרדי במזרח אירופה התנגד לדוד גורדון משום החשש שאסור לפעול להחשת הגאולה במקום לצפות למשיח, גם בקרב המשכילים לא היו לגורדון תומכים. המשכילים במערב אירופה היו מעורבים בחיי התרבות הכללית, והרבו להכריז על נאמנותם לארצות מושבותיהם. תנועת ההשכלה ברוסיה היתה כשיאה בשנים ההן; המשכילים המעודדים מגישתו הליברלית יחסית של הצאר אלכסנדר השני האמינו בשילובם האזרחי המלא של היהודים בחיי המדינה, וכן בטוב שהעתיד צופן להם. הרעיון הציוני לא היה יכול עדיין לפלס לו דרך אל תוך האידיאולוגיה שלהם. יש לציין כי גם א"ל זילברמן לא היה שותף לדעותיו של ד"ג. בשנת 1863 פרץ מרד הפולנים בצאר הרוסי. היהודים בפולין נלכדו בין הפטיש לכין הסדן. לשאלותיהם של קוראים, אשר ביקשו עצה כיצד לנהוג, השיב א"ל זילברמן, כי יש להישמע לחוקי הצאר הרוסי, ולא להצטרף אל הפולנים המורדים ('הגיוני המגיד', 1863: 11–12). את תפילות הגעגועים לציון הביא זילברמן כראיה לנאמנות העמוקה של היהודים וכהוכחה לכך שהם אינם קושרי קשר

פובליציסטיקה ונשאים אחרים: אברהם אבלי ארליך, יהודה ליב ברגס, אברהם יעקב ברוך, אברהם בר גוטלבוך (שהיה משתתף קבוע; פרסם כאן, בין היתר, בשנת 1864, גם את 'מסע ברוסיה החדשה'), חיים יונה גורלנד (חיו"ג), יוסף הלוי, יחיאל מיכל זכלודובסקי, שניאור זק"ש, מרדכי ריסמן חיות (מ"ח), יעקב שמואל הלוי טרכטמן, פביוס מיס, גבריאל פולק, צבי מנחם פינלש (של"ש), אליעזר צבי צווייפל, צבי הירש קלישר, שלמה רובין. הרבנים מרדכי אלישברג (מבי"ע), שמואל מוהליבר (הרב הפלאי), ור' יצחק אלשוונגר (ר' נסתר) הרבו לכתוב על ענייני חינוך בחדרים ובבתי ספר ועל שאלות כלכליות וחברתיות; לימים היו שלושתם לחובבי ציון.

מאמצע שנות השבעים מתרבה השתתפותם של כותבים אלה:

שירים: יהושע נויסניוף, בן ציון נובחוביץ, יעקב צבי שפרלינג.

מאמרי טבע: נחמיה רב הופמן, קלמן שולמן. פובליציסטיקה ונשאים שונים: שלמה כוכר, בריש גולדנברג, אפריים דינארד, אברהם אבא רקובסקי ואחרים. המגיד היה כמה ארעית לש"י אברמוביץ. פרסומו הראשון היה המאמר 'מכתבים ע"ד החינוך' (1857: 31), אשר נשלח בשמו על ידי א"ב גוטלבוך. ב-1859 פרסם מכתב על שאלת חינוך הבנות, וכן את המאמר 'העני לא נכסף' (1875: 19-23). ב-1866 (גליון 22) פורסמה בהמגיד קורספונדנציה של מ"ל ליליינבלום (או הוליכטזאהן), שהיא מפרסומיו הראשונים, אבל גם ליליינבלום העדיף את כתיבת העת הכרמל, המליץ והצפירה.

תקופת דוד גורדון (1880-1886)

דוב גורדון (1886-1890)

בשנת 1880, (גליון 24) פרסם א"ל זילברמן את 'ברכת הפרידה'; הוא הודיע על העברת העריכה והכעלות, בשל מחלתו, לידי דוד גורדון. ההודעה פורסמה בשבועות שנקראו 'רבע השנה', שבהם עסק המגיד בגיוס חותמים חדשים ובחידוש חתימות קיימות, זילברמן קרא לציבור הקוראים לתת אמון בגורדון, שעבד אתו כמעט מאז צאת הגליון הראשון.

בשבוע השני לכעלותו של ד"ג (גליון 25) הוא פנה 'אל הקוראים הנכבדים' כממשיך דרכו של המייסד: לא נחרץ לי לתת להקוראים 'פראגראם' חדש ומגמת פנים (טעגערענץ) חדשה'. הוא הבטיח לטעת האהבה בלכות צעירי בני עמנו לאהבת אמתתנו ולאומיותנו ולחכמה ומדע וכל מדה נכונה'. כיוון שהמגיד הוא כתב-עת עברי, יש לו ייעוד לקשר בין יהודים בארצות שונות, מבלי להביע דעות קיצוניות לשום צד. הפוליטיקה הכללית היא תחום משני, לדעתו, משום שבלאו הכי אין ביכולתו לפעול בו. כתב-עת עברי צריך להיות ליברלי בענייני פוליטיקה, ולנקוט ב'דרך החירות הממוצעת', מבלי שהדבר יעמוד לו לשטן בדרך אהבתו

ידוע ביחסו המסורג לתנועת חיבת ציון) דיבר בשבחו של ד"ג (אגרות י"ג, כרך א, עמ' 174, וגם בסוף 'ההשמטה', השחר, שנה ב', תר"א, עמ' 156). בהמגיד דוחו בהרחבה מעשי משה מונטיפיורי (1863: 31), נסיעותיו; ד"ג תרגם לעברית את דברי המסע השישי של מונטיפיורי לארץ ישראל (ב-1866) ופרסמם, ואחר כך, גם הוציאם בקונטרס מיוחד. בשנת 1874, במלאות למונטיפיורי 90 שנה ועם התפטרותו מראשות 'ועד שליחי הקהילות', נוסדה ועדה שיסדה את 'מוזרת משה' — קרן שתפקידה היה עידוד חקלאות, מסחר ותעשייה בארץ ישראל; המגיד נעשה שופר לקרן ההיא.

ב-1875 ביקר מונטיפיורי שוב בארץ ישראל הפעם התקופה ד"ג, משום שנתן נדבות כסף ליחידים מכספי הקרן, במקום להשתמש בכסף לפי תוכנית למען מפעל ההתיישבות בכללותו, בשנת 1884 היה ד"ג בין אנשי המשלחת שבאה להעניק למונטיפיורי אלבום במלאות לו 100 שנה; גם אז עדיין קיוו, שהוא יתגייס להגשמת המטרה של יישוב הארץ. על מונטיפיורי נרפסו בהמגיד שירי שכח רבים, ביניהם שיר מאת י"ל גורדון (1872: 41), אשר נפגש עמו בשנה ההיא. מלבד נושאים אלה היתה להמגיד חשיבות רבה בשמשו בידי א"ל זילברמן כלי להקמת 'חברת מקיצי נדרמים', ששמה לה למטרה להוציא לאור ספרים חשובים תדירים וכתבי-יד עתיקים. הכרוז הראשון של החברה פורסם לראשונה ב-1861 (בגליון 36 ובגליונות נוספים), ובמקביל גם בכתב-העת המבשר. זילברמן הצליח לרכז סביבו את מיטב החכמים והחוקרים של הדור: ר' נתן אדלר מאנגליה, יחיאל מיכל זק"ש מברלין, ש"ד לוצאטו מפדובה באיטליה, אברהם הכהן מפרץ ואחרים. במשך שנים רבות פרסם המגיד בהרחבה על פעולותיה של החברה וכן דו"חות על מצבה הפיננסי.

המגיד שימש ככמה קבועה לש"ד לוצאטו (שד"ל, 1800-1865), שהרבה לפרסם בו מאמרים ורשימות בנושאים שונים, שד"ל פרסם בהמגיד את האוטוביוגרפיה שלו (בשנים 1858-1859, בהמשכים רבים), ולאחר מותו נרפסו שירים לזכרו. בהמגיד גם ראו רבים ממכתביו (למשל: 1862: 41-42; 1870: 6-7, 10, 12-13, 16, וגם במשך שנת 1871). שירו הידוע 'דרך ארץ או אטיצימוס', אשר ראה אור לראשונה בירחון ציון (1841), נרפס מחדש בהמגיד (1871: 43-45), עורכי המגיד הזכירו את שמו, מפעם לפעם, באווה, כאחד מן הכותבים הראשונים והקבועים בשבועות.

בתקופתו הראשונה של המגיד השתתפו בו עשרות כותבים מכל רחבי אירופה, ונציין כאן את הקבועים שבהם. שירים: שלמה זלמן זלקינד, יהושע לרינון, אלכסנדר הלוי לנבנק, יעקב פישר, אליהו פלסנר, נפתלי קלר, יום טוב שפיץ (שכתב גם מונוגרפיה על חותנו אליעזר פלגוש ומלחמתו בשבתאים ובפראנקיסטים, המגיד 1866). מאמרים מדעיים: דוד גורדון, ישראל איסר הלוי, שלמה מגדלקרן, יצחק מרגליות.

בהמליץ [1882 : 12], ובו קרא להגירה לאמריקה, כפתרון למצוקת הפליטים.)

בעקבות הפוגרומים וגילויי האנטישמיות בקרב הוועד הסוציאליסטי המרכזי שינה יהודה ליב לין את דעותיו והצטרף לתומכי חיבת ציון. בנושא זה הוא פרסם מאמרים גם בכתבי-העת האחרים, בעיקר בהשחר ובהמליץ. במאמר למסע המחנות' (המגיד 1882 : 12) חזר בו יהל"ל מתמיכתו בהגירה לאמריקה, וקרא לחיזוק היישוב היהודי בארץ ישראל. אליהו וולף רבינוביץ (אור), סוציאליסט ממשותפי הקול, פנה אל יהל"ל והעלה בפניו כמה היסוסים ביחס למצבם הכלכלי הקשה של היהודים בארץ ישראל, שאינו עולה בקנה אחד עם הדימוי הרומנטי של עבודת האדמה ('מזה אחד ומזה אחד', המגיד, 1883 : 20).

שמעון ברנפלד כותב בזכרונותיו, שפורסמו בהעולם (ראה ביכ'), כי הברון רוטשילד החל לפעול לטובת יישוב ארץ ישראל בזכות המגיד: במשך שנת 1882 פורסמו בהמגיד ידיעות רבות המתארות את מצבם הקשה של המתיישבים בצירוף בקשות לנדבות. מיכאל ארלינגר, פקיד בכיר של רוטשילד, וכנראה הממנה על נושאי הצדקה, התנגד לפרסומים ההם, שכיוו את חובבי ציון, ופנה אל הברון; לאחר זמן קצר הודיע הברון, כי הוא מקבל על עצמו לראוג מבחינה כספית לגורל המושבות.

בשנת תרמ"ב הונהג מדור חדש, ליישוב ארץ ישראל, שסיפק אינפורמציה שבועית על גורל המתיישבים. שלוש שנים לאחר מכן, בשנת 1885, נרפס החל מגיליון 16 מעץ נספח, בהיקף של עמוד, ושמו 'אהבת ציון', נספח שנועד לימאמרים על אודות יישוב א"י וידיעות הנוגעות לאה"ק, ולעובדי אדמה המתעסקים ביישובה. גורדון פנה לסופרים באירופה וביקשם להעביר לו ידיעות על מצב אגודות חובבי ציון, ומיושבי ארץ ישראל הוא ביקש, שיספקו לו 'דברים ברורים ואמיתיים מכל הנעשה בס'. 'אהבת ציון' הופיע פעמיים בחודש, וחלק לשניים: חלק המאמרים וחלק הידיעות על מצב חובבי ציון במקומות שונים בעולם. יש לציין שגם דפי המגיד הרגילים היו מלאים ברשימות הנוגעות לארץ ישראל, ולכן היה בנספח זה משום ביטוי לרצון עז לייצג את העניין. מאמרים בשאלת יישוב הארץ תפסו את מקומם של מאמרי מדע ופירושי המקראות, והיו קוראים שהתלוננו על כך (1881 : 5). לקוראים אלה השיב ד"ג, כי אין השעה מתאימה לעסוק בכתביה לא אקטואליה, כאשר רבבות מבני העם נתונים בצרה, וכן כאשר יש צורך להכריז מלחמה נגד כופרי לאומיות ישראל.

בהשפעת ברנפלד הודגש מעט יותר החלק הספרותי. המדור 'בשורת ספרים' המשיך במתן ידיעות קצרות על ספרים חדשים, נרפסו שירים מעטים, רובם מאת יצחק קמינר (למשל, 1881 : 28, 29), צבי הכהן שרשבסקי (למשל, 1880 : 45), א"ב גוטלובר, שנייה יונס (חותגו של בן-יהודה) מו"ח (מרדכי ויסמן חיות) ואברהם כהן. ברנפלד פרסם מאמר ביקורת ארוך על כל שירי יהודה ליב גאורדאן (1884 : 28-30), ובו הוא משבח את הספר, אף על פי שאינו נמנע

למלכו ולמדינתו. למרות הצהרתו על ההמשכיות שבדרכו, גורדון הבטיח לקוראיו לעסוק בשאלות מעשיות ולא בסוגיות פורחות באור, ואכן, כבר מן הגיליון הראשון שבעריכתו בוטל 'הצופה להמגיד' (שהיה זכור המדור למדע פופולרי ולספרות). מאמרים שאינם מתחום הפובליציסטיקה או האקטואליה ירדו 'מתחת לקו', ונרפסו באותיות רש"י כמדור 'מגיד משנה'. (דרך אגב, מגיד משנה היה גם שמו של שבועון עצמאי [ע"צ], שהוצא בידי ד"ג בשנים 1879-1881). המדור 'על המדינות בו יאמר' עסק אמנם בפוליטיקה כללית, אך לא בתכיפות ובכמות שהיו בעבר. הוקצה מדור חדש וחישוב לפובליציסטיקה בשם 'עט סופרים', ששימש בעיקר כשופרה של תנועת חיבת ציון, התמעטה הכתיבה בתחומי חכמת ישראל, מאמרי מדע ופרשנות.

כבר בגיליון השלישי לתקופתו של ד"ג, הוא מתחיל בפובליציסטיקה המוקדשת ליישוב ארץ ישראל, במאמרו הראשי 'על דבר יישוב הארץ' (כחתומת 'שחר תרשיה'); באותו מאמר הוא קורא להעדת יישוב ארץ ישראל על נסינות להתיישבות חקלאית ברוסיה (1880 : 26-30) בגלינות הבאים הודגש הנושא הלאומי בצורה מוצהרת (1880 : 35).

לפי דעתו הרחבת גבול התקפה ביעוד הלאומי בקרבנו היא אחת החובות הקדושות המוטלות על מוציא לאור מכתב עתי עברי. חובתנו היא תעשה! חיבת ציון העסיקה כמה מבין כותבי המאמרים החשובים, תזכיר כאן שלושה מהם: אליעזר בן-יהודה: 'דגל הלאומיות' (1880 : 35), מאמר שמעולית בו התירה המשולשת: אחדות הארץ, השפה העברית וההשכלה עם הלאומיות; 'חשבתנו של עולם' (1881 : 20), מאמר שבן-יהודה קורא בו לעלייה לארץ ישראל כפתרון למצוקה שלאחר הפרעות. שמעון ברנפלד: 'יום לבנות גדרין' (בעילום שם, 1881 : 18-24); מרדכי בן הלל הכהן: 'קומו תעלה ציון' (1881 : 24). אגב אזכורו של שמעון ברנפלד כדאי לציין, שהוא החל לשמש כעוזרו של ד"ג באותה שנה (1881); בתפקיד זה הוא פרסם (בעילום שם ובחתומת שמו), מאמרים ראשיים, מאמרי ביקורת, וכן מאמרים בחכמת ישראל. לפני כן, וגם במקביל, ברנפלד סייע גם בעריכת הקול בקניגסברג (ע"צ).

ד"ג הרבה להתפלמס עם מתנגדיו שבכתבי-העת הצפרייה, העברי, המליץ, אך הוא גם נתן להם מקום על דפי המגיד, נכון נחום סוקולוב, שפרסם בו את המאמר 'אנה פנינו מרעות' (1881 : 27) גם כותבים שעמדתם סוציאליסטית פרסמו כאן, ביניהם משה ליב לילינבלום, צבי הכהן שרשבקי המשורר יהודה ליב לין (יהל"ל). יהל"ל פרסם כאן את המאמר 'עורו ישנים' (1881 : 34), מאמר התומך בהתלהבות בהתערות היהודים ברוסיה. בנושא זה כתב דוד גורדון את מאמרו 'עם ישראל צריכים פורסה' (1881 : 36-37), ובו קרא לעלייה המונית לארץ ישראל, שתהפוך את היהודים לרוב. (חדשים מספר לאחר מכן פרסם י"ל גורדון את המאמר 'גאולתנו ופדות נפשנו'

שפרסם בגליון 9 הודיע על פרישתו מעריכת המגיד ועל כוונתו להוציא את הירחון החוקר (ע"ע) כ'הוספה להמגיד', כדוגמת השבועון מגיד משנה (ע"ע) שדרך גורדון הוציא בעשור שלפני כן.

כל גליון של המגיד הכיל 8 עמודים (לעומת 4 עמודים עד אז), והוא נפתח בהודעות המו"ל. לידן פורסמו לעתים שירים לרגל מאורעות שונים: פטירתו של אדם חשוב, חג יוכל וכד'. לאחר מכן הופיע מאמר פובליציסטי ארוך, לפעמים בהמשכים, שזן בשאלות עקרוניות כמו חינוך והשכלה, יישוב ארגנטינה על ידי יהודים, יישוב ארץ-ישראל, התארגנויות חובבי-ציון. המדור 'מכתבי סופרים' הביא ידיעות על מצב היהודים בארץ ישראל ובמקומות שונים בעולם. במדור הפיליטונים הופיעו סיפורים קצרים או מאמרי ביקורת, ומדור ספרותי 'עניני הספרה'. גליון 23 של שנת 1892 היה האחרון שנדפס כברלין: כתב-העת עבר לקראקא, והיה מאז ואילך בבעלותו המלאה של יעקב-שמואל פוכס (שעד כה החזיק בו רק כחכירה). מנובמבר 1892 החלה ספירת שנים חדשה, וכתב-העת נקרא בשם המגיד החדש. אחרי חודשיים, עם ראשית 1893, ועד לשנתו האחרונה נקרא בשם המגיד לישראל, יעקב-שמואל פוכס המשיך להיות עורכו. עם המעבר לקראקא הפיץ העורך 'קול קורא' ובמחצית 'ברור דברים', שבגליון א' של שנת 1893, הוא חזר על עיקרי ה'קול קורא': כתב-העת החדש אמור ללכת בדרך המגיד שיצא כברלין לפרסם ידיעות על החכמה והתורה כמובנן האמיתי, מבלי לנטות אל אחת הקצוות. עוד הובטח, כי השבועון 'לא ישא פני כל מפלגה', יילחם במבקשי התיקונים בדת ו'הרעיון הלאומי ורעיון יישוב א"י יהיו ראשי עניני המגיד החדש'. עם זאת יש לציין, כי מכאן ואילך נקט המגיד קו פשרני ומתן גם בשאלות הציוניות; בניגוד להמליץ (ע"ע) לא הסתייג המגיד במפורש מרעיון יישוב ארגנטינה. מפעל הברון הירש נתפס בעיני העורך כפתרון אפשרי ל'עניני עמנו', בצד יישוב ארץ ישראל.

בשנת 1893 (גליון 23) פוכס מספר לקוראיו על קשייו הכלכליים הקשים של המגיד, שנגרמו בשל דרישת השלטונות הרוסיים להפקיד עירובן בסך 3,000 פלורין כתנאי לרישיון להפיץ את השבועון ברוסיה. פוכס לא היה יכול לגייס את הכסף, בעיקר משום שחתומים רבים לא הקפידו לשלוח את דמי המינוי במלואם או כמזער. לא היה אפוא די כסף לקבלת הרישיון להפיץ את המגיד לישראל בתחומי רוסיה, ופירוש הדבר: נזק של 600 חתומים, שהקשה על הוצאת גליונות בעתם. פוכס מספר על הלשנות מצד חרדים קנאיים, אך גם על קבוצת אנשים בקראקא שאספה כספים לתשלום העירובן.

באמצע שנות ה-90 היה המגיד לישראל כתב-העת העברי היחידי בגליציה, אך מיקומו בקראקא הקשה עליו להפוך לכתב-עת מרכזי. כתב-העת הפך להיות בעיקר לבמה מקומית, המדגישה ומרחיבה ידיעות ותושאים הקשורים בגליציה.

מלבקר אותו. ב'מגיד משנה', מדור הפיליטונים, נדפסו דברי ספרות בפרחה, מחזות קצרים ורשימות שונות. מבין המשתתפים הקבועים נציין את שלמה בובר, דוד בומגרטן מירושלים, אליעזר בן-יהודה, מ' ברונשטיין (מבש"ן), יוסף ברילל (איו"ב ממינסק), ישראל איסר גולדנבלום, יעקב גולדברג, מ"מ דוליצקי (קורספונדנציות מביאליסטוק), נחמיה דב הופמן, ש"י איש הורביץ, זאב וילר, יצחק יעקב ריטברג, מרדכי ויסמן חיות (מו"ח), ישראל טלר, יוסף כהן צדק, פביוס מיס, יצחק שלמה פוכס (פוקס), אריה ליב פרומקין מפתח-תקה, יהושע צייטליך ואברהם קתסטניטובסקי.

בשנת 1886 נפטר דוד גורדון (בגליון 20 התפרסמה הודעה על מותו), אך הוצאת המגיד לא פסקה. העריכה עברה לידי בנו דוב גורדון, שנעזר בכתבי המערכת ד"ר י' גרוסברגר (בתקופתו התרכו מאמרים העוסקים ברפואה), ליאון רבינוביץ (ערך אחר כך את המליץ, בתקופתו התרכו מאמרים העוסקים בידיעות הטבע) וא"א סירוטקי (שהדגיש את הספרות היפה) המגיד המשיך להיות לאומי כמקודם. דוב גורדון המשיך בהוצאת כתב-העת כמקור למחייתו, אך מלאכה זו קשתה עליו, כדבריו (1886: 24):

אנכי לא להיות סופר עברי נועדתי מאבי ז"ל, כי ידע היטב גורלו המר, גם אנכי יודע כעת כי לא שמן יהיה חלקי בשדה הספרות העברית, ועיני לנכח יביטו, כי דרך מלא קוצים ואבנים לפני. אמנם מה אעשה וההכרח יאלצני לזה, כי איך אראה את אשר ימצא את משפחתי?

אחרי ארבע שנים, בשנת 1890, החכירה האלמנה את המגיד ליצחק-שלמה יעקב-שמואל פוכס (פוקס) בשנה ההיא, בגליון 29, הופיעה מודעה מטעם העורכים החדשים אל הקוראים. מכאן ואילך כבר לא נדפס המגיד בעיר הפרוסית ליק, והוא הועבר תחילה לברלין.

תקופת יעקב שמואל פוכס (פוקס 1890-1903)

המגיד שבתקופה זו נקרא 'מכתב עתי שבועי לכל עניני היהדות' ועורכיו הבטיחו —

מאמרים טובים בכל ענפי החיים והספרות, להפיץ אור על השאלות הנוגעות לאחינו בכל ארצות תבל ולהרחיב ביחוד את החלק הספרתי במאמרי חכמה כתובים בידי חכמים ומלמדים נודעים לשם.

כמסורת ההשכלה, וכמקובל בהמגיד, הם מבטיחים להחזיק —

במעוז התורה החכמה כמובנן האמיתי, לבלתי נטות לאחת הקצוות: לא להחסידות הקנאית [...] ולא להשכלה המזויפת ואוהבת ה'תיקותים' בדת קדשנו. גם האחים פוכס היו מסורים לענין חיבת-ציון ולרעיון הלאומי.

מראשית 1891 ערך את העיתון יעקב-שמואל לכדור. אחיו הבכור, יצחק-שלמה, שב לפריז עיר מגוריו. במודעה

במחצית הראשונה של שנות ה-90 השתתפו בהמגיד סופרים רבים מוותיקי המגיד הישן וגם פנים חדשות. בין המשתתפים הקבועים: יצחק אבן, משה א' איזנשטדט, דוד ברימגרטן, אהרון ליב ביסקא, יעקב גולדמן, אלתר דורינב (ביקורת וגם רשימות 'מספר הזכרון אשר לאבגד האדרעי', שפורסמו במדור הפיליטון, בהמשכים, במשך שנת 1891), ש"י איש הורביץ, מ' ויסמן חיות (מו"ח), זאב יעבץ, יהושע מיח (מכתבים משר של ים', במדור הפיליטון) פביוס מיס, ח"מ מיכלין (מכתבים מאה"ק), יואל עלק ואחרים. נדפסו שירים מאת יוסף הלוי, ד"ר שלמה מנדלקרן, ד"ר אהרן קמינקא, יצחק רבינוביץ ויעקב צבי שפרלינג. לאחר מות י"ל גורדון ניתנה הוספה מיוחדת לזכרון ובה שיר, מאת מ"מ דוליצקי (1892: 1-2, ובגליון 10 – שירי גורדון האחרונים, שנשלחו למ"מ דוליצקי).

כדוגמת השבועונים המליץ והצפירה הכתיחה גם המגיד החדש תשורות ו'פרסים' לחתומים (ראה למשל 1890: 32 – הבטחה לחלוקת ספר מאמרים וספר הלכות) החל מאמצע שנות ה-90 נחלקו דפי המגיד לישראל למדורים אלה – מאמר פובליציסטי, 'חזות הכל' (שיחת עין במכ"ע שונים), חזון קהילתנו – מידע על קראקא, מכתבים מוויין, 'נפוצות יהודה' – ידיעות על קהילות היהודים בערים שונות באירופה, ובעיקר בקראקא, 'אוצר הספרה' – מדור המיועד לנושאים כלליים, היסטוריים, חכמת ישראל וכד' (בשנת 1998 – מידע על קדמתיות קראקא), ממושבות ישראל בארגנטינה (ידיעות שנכתבו בעיקר בידי ישראל פינגרמן), ביקורת ספרים ומדור פיליטונים.

הטקסטים שנדפסו בחלק הפיליטון היו מתחום הז'אנר הפיליטוני, שהיה אופייני גם לכתבי-העת המקבילים. שיחות חולין, 'תמונות' קטנות, שירים סאטיריים, פרקי זכרונות וכד'. המאמרים הפובליציסטיים עסקו במגוון נושאים עקרוניים, כגון שאלות החינוך ובתי הספר העבריים, מצב היהודים במקומות שונים בעולם, בעיות הנערות העבריות הנישאות לנוכלים, המביאים אותן לארגנטינה ושם מדיחים אותן לונות (1896: 33, 37-38 ועוד), נגד רעיון האנציקלופדיה היהודית בעריכת אחד-העם (1897: 10), על המושבות בארגנטינה (ברוח אהדת בדרך כלל; עם מות הברון הירש התפרסם מאמר מיוחד לזכרו – 1896: 16); גם משפט דרייפוס זכה לרשימות על דפי המגיד.

המגיד לישראל נשאר אודה לרעיון הציוני. התפרסמו בו מאמרים וידיעות המתארים את הקורה ביישוב בארץ ישראל, נדונה בו השאלה המפורסמת בדבר הערפת אתרוגי הארץ על אתרוגי קורפו, התפרסמו בו דיווחים על עצרות והתארגנויות שונות של חובבי ציון, ובמיוחד על חברת 'אהבת ציון' בטרנוף, שפוכס היה בין חבריה, פורסמו שמות התורמים למען ארץ ישראל, פעילותו של הרצל התקבלה באהדה, אך פוכס הזהיר מפני התלהבות יתר מוקדמת, משום שהנושא היה עדיין בלתי-בשל לרעתו. במהלך הקונגרסים הציוניים התפרסמו ידיעות, מאמרים דברי הנאמרים השונים.

במחצית השנייה של שנות ה-90 התרכו משתתפים חדשים וחשובים, רובם ממשתתפי המליץ והצפירה, וביניהם: אלעזר אטלס, בוקי בן יגלי (יצחק קצנלסון), ד"ר מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (במיוחד ב-1892, 'על המזון – הרהורי נזיר', גליון 3; ביקורת על ספר מאת ע' גולדן, גליון 12, על דבר החסידות, גליון 33), ראובן אשר ברודס, ראובן בריינין, עזריאל גינציג, אפרים דיינרד, דוד ישעיה זלברבוש, דוד יהודוביץ, נתן נטע סמואלי, ראובן פאהן, ד"ר נתן פרידלנדר, איצי פרנוף, שמואל ליב ציטרון, יוסף קלחנר, משה קליינמן, ד"ר יצחק קמינר, מ"ז רייזן (מכתבים מניו-יורק), נח רחנבלום, שמואל רחנפלד, אלעזר רוקת, צבי שרשבסקי.

משנת 1896 החל לשמש שמעון מנחם לור (1864-1932) כעוזר מערכת, ולמעשה ערך את רוב כתבי-העת בעצמו. שנה לאחר מכן, ב-1897, הוכטחה לחותמי כתב-העת תשורה: קובץ מאמרים בהשתתפות שלמה כוכר, ראובן אשר ברודס, ראובן בריינין, דוד פרישמן, שמעון ברנפלד ואחרים. שאל טשרניחובסקי פרסם בהמגיד לישראל שירים אחדים: 'בעים רוחי' (1897: 36), 'פנטסיה' (1897: 49), 'שיר ערש' (1899: 12), 'שיר חדש' (1900: 12), 'שיר היים' (1902: 8).

במקביל להמגיד לישראל שיצא בקראקא, החל לצאת, בסוף שנות ה-90, בוינה כתב-עת זהה, שנשא את השם השבוע. היה לו מספור שנים משלו, חדש, כאילו מדובר בכתב-עת נפרד, ונראה, שהודפס רק כדי לעקוף את איסור הצנזורה להכניס את המגיד לישראל לתחומי רוסיה. בבית הספרים הלאומי בירושלים ראיתי גליונות בודדים של השבוע משנת 1900, שנכתב עליהם שנה ד, וכן גליונות מספר משנת 1901, שנכתב עליהם 'שנה חמישית'. את שני הגליונות הם ראיתי מכורכים עם גליונות המגיד לישראל. בשנת 1901 עברה מערכת המגיד לישראל לווינה, ונראה שחוכרות השבוע חדלו אז להופיע. השבוע לפי מיספור השנים שראיתי, נראה שיצא רק בין השנים 1897-1901. על העברת המערכת מקראקא לווינה הודיע פוכס בסוף שנת 1900 (גליון 51); ווינה שימשה כאותם ימים מרכז לתנועה הציונית. בצד המגיד לישראל הוכטח בהודעה היא כתב-עת בשם המזרח, שיהיה מוקדש לעניי מחקר וספרות ש'חסרתם מרגש', ובהמגיד יבואו 'עניי הזמן גם בנוגע לעמנו וגם בנוגע לאומות העולם'. המודעה פורטה תוכנית ברורה: מאמרים ראשיים, 'שדה צופים' – ביקורת על הנכתב בעיתונים, ממחנה צורנינו, 'השבוע' – בירור וליבון מאורעות שקרו בעולם היהודי, 'מבשרת ציון' – הנוגע לתנועת הציונית וליישוב א"י, 'נפוצות יהודה' – חדשות מאחב"י [מאחינו בני ישראל] ומכתבים על צרכיהם וחייהם, מאמרים כלליים, אוצר הספרה – חכמת ישראל, תולדותיו ידיעות ספרותיות, מאמרי ביקורת, ביוגרפיות, שירים וסיפורים, פיליטון – 'תמונות וציורים, שיחות ספרותיות וחזיונות, הומורסקות ומילי דבריחותא מסופרים מומחים במקצוע זה' ומאמרי מדע כלליים, בראשית 1901

נדפס על גליתנות כתב-העת מקום ההוצאה וויץ-קראקא, הגליתנות הראשונים לא יצאו כסדרם, וכתב-העת נקלע לקשיים כספיים (ראה הגליון הכפול ליד-ליה). הסיבה היתה פשיטת רגל של עסקי פוכס, שנאלץ להימלט לאנגליה מפני נרשיו. בסוף 1902 הופיעה הודעה שביקשה מסופרי כתב-העת לשלוח חומר ללונדון, ב-1903 יצא גליון ראשון בלונדון ובו ידיעות על אנגליה ויהודיה, אבל רוב הגליתנות נערכו בידי ש"מ לזר בקראקא, ועל כותרתם נדפס וויץ-קראקא כמקום ההוצאה. בשנת 1903 פסק המגיד מלצאת, כאשר, כדברי לזר, 'נסתם מעיין הכנסותיו לגמרי'. לזר ייסד בתרס"ד (1904) את כתב-העת העברי המצפה.

ראה מגיד משנה.

ביבליוגרפיה נבחרת

1. ברזילי, יצחק. 'המגיד וראשית התנועה הלאומית', בצרן, ניר-יוזק, שנת י"ט, כרך ל"ז, שבט-אדר תשי"ח, חוב' ד', עמ' 178-187.
2. כרנפלד, שמעון. 'דוד גורדון - במלאת ארבעים שנה לפטירתו, העולם, 1926, לונדון, גליתנות כ'-כ"ה.
3. לזר, שמעון מנחם. 'קורות העקריים בימי חיי, מאזניים (שבועון), שנה ד', י"ד אלול תרצ"ב.
4. ציטרן, שמואל ליב. 'רשימות לתולדות העתונות העברית - "המגיד"', העולם, 1912, וילנה: גליתנות י'-י"ב, מאודיסה: גליתנות 1-2, 4, 6, 8.
5. צמח, צמח. 'המגיד ודוד גורדון עורכו, חרות, 15.6.1965, 8.6.1965.
6. קלחנר, יוסף. 'הסטוריה של הספרות העברית החדשה, ד, ירושלים 1963, עמ' 111-115.
7. קרסל, גצל (עורך). 'מבוא, דוד גורדון - מבחר מאמריו, ספרית 'שרשים', הוצאת 'מצפה', תש"ס, עמ' 27-3.
8. שביט, יעקב. 'חדשות חוץ ו"היסטוריה בת זמננו" בראשית העתונות העברית (המגיד, 1856-1858)', קשר, 4, אוניברסיטת ת"א, ת"א 1988.
9. תורן, חיים. 'המגיד - השבועון העברי הראשון ועורכו ר' דוד גורדון, אנך - כמה לספרות מחשבה ואמנות, תל אביב, תשי"ד, עמ' 232-245.